

بسم الله الرحمن الرحيم

شریعتی

و

سویصال دموکراسی

نوشته‌ی

دکتر محمدحسین رفیعی

انتشارات علم

سرشناسه	: رفیعی فنود، محمدحسین، ۱۳۲۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: شریعتی و سوسیال دموکراسی / نوشته‌ی محمدحسین رفیعی.
مشخصات نشر	: تهران: انتشارات قلم، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۱۹۲ ص.: جدول: ۱۴/۵x۲۱/۵ س.م.
شابک	: 978-964-316-280-1
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا.
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: شریعتی، علی، ۱۳۱۲-۱۳۵۶.
موضوع	: Shariati, Ali :
موضوع	: اسلام - تجدید حیات فکری.
موضوع	: Islamic Renewal :
موضوع	: ملی‌گرایی - ایران.
موضوع	: Nationalism - Iran :
موضوع	: جنبش‌های اسلامی - ایران - تاریخ - ۱۳۲۰-۱۳۵۷.
موضوع	: Islamic Movements - Iran - History - 1941-1978* :
موضوع	: ایران - تاریخ - پهلوی، ۱۳۰۴-۱۳۲۰ - جنبش‌ها و قیام‌ها.
موضوع	: Iran - History - Pahlavi, 1925-1941 - *Protest Movement :
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۷ ۴۷ ش / BP ۲۳۳ / ۷
رده‌بندی دیویی	: ۹۷/۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۵۱۲، ۹۰:

شریعتی و سوسیال دموکراسی

نویسنده: محمدحسین رفیعی

ناشر: شرکت انتشارات قلم

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۸

حروفچینی و صفحه‌آرایی: حروفچینی هُما (امید سیدکاظمی)

چاپ و صحافی: پُزمان

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

شرکت انتشارات قلم: تهران، خیابان مطهری

نرسیده به خیابان مفتح، شماره ۲۴۰، طبقه پنجم

تلفن ۸۸۳۱۲۸۹۳ تلفکس ۸۸۲۹۳۶۴

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۱۶-۲۸۰-۱

ISBN: 978-964-316-280-1

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۹	مقدمه
۱۵	پیشگفتار
۱۷	فصل اول: ریشه‌های عرفان در اندیشه شیعه
۱۷	مقدمه
۲۰	تعاریف
۲۷	جمع‌بندی
۲۸	نقد صوفیان از صوفیان
۳۰	رابطه عرفا و حکام و سیاست
۳۴	استاد عرفان ایرانی - اسلامی
۳۵	شمس و مولانا و تأثیر آن دو بر هم
۳۵	مقدمه
۳۵	شمس
۴۱	مولانا جلال‌الدین بلخی
۴۴	قضاوت شمس در مورد مولانا
۴۵	انقلاب در شخصیت مولانا
۴۶	انسان کامل (انسان ایده‌آل)
۴۸	اندیشمندی و بینشمندی

۵۱	زمان آگاهی و خودآگاهی، خلاقیت و ابتکار و خودزایی
۵۲	اصالت، خلاقیت، ابتکار و خودزایی
۶۲	ایثار و خویششن داری
۶۵	رها سازی و استقلال بخشی
۶۷	فروتنی و گردنکشی و استقامت و پایداری
۶۷	دبب خواهی و مردم داری و آزادی خواهی (انسان سالاری)
۷۳	رها ساز، زپیشداوری، خودیاری و خودمختاری
۷۵	شوق و آرمان، مبارزه با ظاهر سازی
۷۸	آخرین زایش شریعتی
۸۳	جمع بندی
۸۶	کتاب شناسی
۸۷	فصل دوم: ژرفای اندیشه‌ی شریعتی در گذر زمان
۸۷	مقدمه
۸۸	ریشه تاریخی
۹۰	جنبش تنباکو
۹۱	انقلاب مشروطه
۹۲	جنبش ملی شدن نفت
۹۳	قیام خرداد ۱۳۴۲
۹۴	انقلاب اسلامی
۹۵	نهضت مردمی دوم خرداد ۱۳۷۶
۹۵	مشخصات اعتقادی نیروهای سوسیال دموکرات
۹۵	نواندیشی
۹۶	استعمارستیزی و استقلال خواهی
۹۶	مردم سالاری
۹۷	برخورد دینامیک و گزینشی با مدرنیته
۹۷	عملکرد این طیف در بعد از انقلاب

۹۹	دولت موقت
۱۰۰	اولین رئیس جمهور
۱۰۲	سازمان مجاهدین خلق
۱۰۳	پیامد عملکرد مجاهدین خلق - بنی صدر
۱۰۶	دوره بازسازی
۱۰۷	دوره برخورد
۱۰۸	خصوصیات عملکردی این نیروها بعد از انقلاب
۱۰۸	الف. در بودن از قدرت در جمهوری اسلامی
۱۰۸	ب. برخورد ارشادی - انتقادی با حاکمیت سیاسی
۱۰۹	رمز ماندگاری
۱۱۰	تقسیم بندی درونی
۱۱۰	نیروهای لیبرال این طیف
۱۱۱	نیروهای عدالت خواه این طیف
۱۱۲	دستمایه نیروهای عدالت طلب
۱۱۲	سید جمال الدین اسدآبادی
۱۱۴	اقبال لاهوری
۱۱۶	میرزا کوچک خان
۱۱۷	دکتر محمد نخشب
۱۱۹	دکتر محمد مصدق
۱۲۰	سوسیال دموکراسی دکتر محمد مصدق
۱۲۳	میراث گذشته اقتصادی
۱۲۶	چگونگی تدوین استراتژی اقتصادی دکتر محمد مصدق
۱۲۶	اهداف استراتژیک اقتصادی دکتر محمد مصدق
۱۲۸	توسعه بخش کشاورزی
۱۳۲	مهندس مهدی بازرگان
۱۴۰	جلال آل احمد
۱۴۰	بنیانگذاران سازمان
۱۴۰	دکتر علی شریعتی

۱۴۳	آیت الله طالقانی
۱۵۰	رسالت کنونی نیروهای عدالت طلب
۱۵۴	نتیجه گیری
۱۵۵	کتاب شناسی
۱۵۷	فصل سوم: استراتژی شریعتی؛ آگاهی بخشی
۱۵۷	مقاله
۱۵۸	جنگل چریکی
۱۵۹	الگوی پیروان دین
۱۶۱	ویژگی های تبیین - آموزش دکتر شریعتی
۱۶۲	تصمیم دکتر شریعتی
۱۶۳	دستاوردهای دکتر شریعتی
۱۶۴	مقایسه اهم دیدگاه ایدئولوژیک - سیاسی - فرهنگی دکتر شریعتی و سازمان
۱۶۴	- دکتر شریعتی
۱۶۵	- سازمان مجاهدین خلق ایران
۱۶۶	رابطه شریعتی و مجاهدین
۱۶۷	دیدگاه شریعتی نسبت به سازمان مجاهدین و جبهه ملی ایران
۱۶۷	- دوره ۱۳۴۳ تا ۱۳۴۹
۱۶۸	- گفت وگوهای تنهایی
۱۷۰	- دوره ۱۹ بهمن ۱۳۴۹ تا پاییز ۱۳۵۲
۱۷۸	- اسناد ساواک چه می گویند
۱۸۱	- دوره پاییز ۱۳۵۲ تا خرداد ۱۳۵۶
۱۸۲	در رابطه با کودتای مارکسیست ها در سازمان مجاهدین خلق
۱۸۵	شریعتی از منظر سازمان مجاهدین
۱۸۵	- قبل از انقلاب
۱۸۶	- بعد از انقلاب
۱۸۹	نتیجه گیری
۱۹۱	کتاب شناسی

مقدمه

فبشر عباد الذين يستمعون القول فيتبعون احسنه
اولئك الذين هديهم الله واولئك هم اولوا الالباب
قرآن مجید، زمر ۱۸

کتابی که پیش روی دارید اثر فکری اندیشه مند فرزانه، تلاشگر دیرپای عرصه فرهنگ و سیاست، آقای دکتر حسین رفیعی است که در کنار مسئولیت سنگین استادی دانشگاه، لحظه‌ای نیز از تعهد و تکلیفی که در مقابل ایران، مردم اسلام‌خواه و آزادی طلب آن دارد غفلت نورزیده و با دست‌مایه فراوان علمی و چند دهه تجربه‌ی فعالیت سیاسی که داشته و دارد، در گشودن افق‌های تازه برای حصول نتایج بهتر و توسعه و ترقی برپایه عدالت اجتماعی و رفع و دفع ظلم از ناحیه مثلث شوم ۱۰ روز، زوریر شخصیتی مفید و مؤثر بوده است.

نویسنده تلاش دارد با استناد به گفتار بزرگان حوزه عرفان اسلامی ردیدگاه‌های تعالی بخش آنان، ریشه‌های عرفان در اندیشه شریعتی و نسبت او را با اندیشه‌ها روشن سازد و هم‌کوشش می‌نماید که این اعتقاد خود را ثابت نماید که شریعتی طرح و پروژه‌ای مشخص برای کارهای اجتماعی، فرهنگی و مذهبی خود داشته است تا بدین ترتیب بخشی از ابهام‌ها در مورد شریعتی را برطرف نماید. خصوصاً دو ابهامی که مربوط به کتاب امت و امامت و دیگری حمایت از جنبش چریکی دهه پنجاه است.

بنابر نظر مؤلف محترم هر دوی آن ابهام‌ها با جوهر اندیشه و عملکرد دکتر شریعتی مغایرت و تناقض دارد و تلاشی در حد وسع برای ابهام‌زدایی و روشن‌گری به عمل آمده است.

کوشش دیگر مؤلف پس از بررسی تاریخ نهضت‌های یکصدساله اخیر، بر این است که استقبال مردم از طیف «سوسیال دموکراسی مذهبی» متأثر از سابقه تاریخی، وجود شخصیت‌های صدیق و منش سیاسی، اجتماعی آنهاست هرچند که این جریان در مقطعی با بحران‌هایی مواجه شده و کسانی که صرفاً صبغه سیاسی‌کاری داشته و علائقی به ایران و اسلام در آنها بوده با عملکردهای ناصواب صدماتی به آن وارد کرده‌اند.

اگرچه پژوهش انجام شده و جمع‌بندی‌های ارائه شده می‌تواند در شناخت جامعه ما به‌طور پدیدارهای تاریخی دهه‌های گذشته کارساز باشد اما ذکر نکاتی چند را ضروری می‌دانم تا خوانندگان محترم با عنایت به آنها و آشنایی با دیدگاه‌های ناشر قضاوت صحیح‌تری را داشته باشند:

۱. دیدگاه راهبردی «شرکت انتشارات قلم» ارائه خدمات به پژوهشگران، نویسندگان و متفکرین، صرفاً نظر از باورهای و مواضع سیاسی و ایدئولوژیک آنان می‌باشد. در نگرش کلان قلم در انتخاب آثار متفکرین، گرچه اولویت با آثار متعلق به جریان روشنفکری دینی است اما قلمرو عمل قلم به همه‌جانبه‌ناری که تاکنون به چاپ رسانیده است، وسیع و شامل تمام زمینه‌های علمی، فرهنگی، اجتماعی، انتقادی و هنری است، این وسعت مشرب فرهنگی، متأثر و برخاسته از آن است که مؤسسه و سهامداران شرکت علی‌الاصول مدافع آزادی قلم و بیان و در خدمت توسعه فرهنگی جامعه اند و البته عنایت ویژه و توجه خاص نیز به کلام الهی داشته و دارند که: «تلك حدود الله فلا تعتدوا» (قره ۲۲۹).

۲. آن چه برای قلم در انتخاب هر اثری مهم و اساسی است، تأثیر، مؤثر، تعالی بخش و ارزشمند بودن آن است. توسعه فرهنگی، در جامعه متحول کنونی ایران مستلزم امکان ارائه و طرح تمام نحله‌های فکری است و برای رسیدن به اهداف عالی انقلاب اسلامی و تحقق جمهوریت و اسلامیت باید این راه دراز و پرفراز و نشیب را با مدارا طی کرد. زنده‌یاد استاد مطهری، بعد از انقلاب اسلامی در دانشکده الهیات فرمودند:

«هر ملتی که به ایدئولوژی خود ایمان و اعتقاد داشته باشد ناچار باید طرفدار آزادی اندیشه و آزادی تفکر باشد و برعکس، هر مکتبی که ایمان و اعتمادی به خود ندارد جلوی آزادی اندیشه و آزادی تفکر را می‌گیرد.

این‌گونه مکاتب ناچارند مردم را در یک محدوده خاص فکری نگه دارند و از رشد افکارشان

جلوگیری کنند... من اعلام می‌کنم که در رژیم جمهوری اسلامی هیچ محدودیتی برای افکار وجود ندارد و از به اصطلاح کانالیزه کردن اندیشه‌ها، خبر و اثر نخواهد بود. همه باید آزاد باشند که حاصل اندیشه‌ها و تفکرات اصیلشان را عرضه کنند.»

وزنده‌یاد مرحوم مهندس بازرگان در کتاب آیا اسلام یک خطر جهانی است؟ می‌نویسد:

«من تصور می‌کنم که همه کسانی که اسلام را مطالعه کرده‌اند موافق باشند که هیچ دین یا ایدئولوژی و آیینی به اندازه اسلام بر اختیار و مسئولیت و کرامت انسانی اصرار نورزیده و برای آدمی آزادی کامل در گزینش عقیده و اتخاذ تصمیم در آنچه تمایل دارد و عواقبش را می‌ببرد، قائل نشده است.» (ص ۳۲)

و مهندس بازرگان در کتاب آزادی در قرآن می‌گوید:

«مسلم است که استقلال و نه عدالت اجتماعی هیچ‌کدام در صورت تعطیل آزادی‌ها تحقق یا تداوم نخواهند یافت. مبدا ارزشی اصیل و عزیز مربوط به مکتب خودمان را به دلیل آن‌که در جای دیگر از آن سوءاستفاده کرده‌اند به دور افکنیم و گرفتار عواقب خانمانسوز آن گردیم.» (ص ۱۸)

۳. یکی از معیارهای مهم و مؤثر در کارهای پژوهشی عدم دخالت پیش‌داوری‌های پژوهشگر در نتایج بررسی‌هایش می‌باشد اما برای آزادسازی پژوهشگران که عضو فعال احزاب و گروه‌های سیاسی هستند، بعضاً دخالت‌نداد، آوردن پیش‌داوری‌های سیاسی در نوشتارها یا گفتارها با طبیعت فعالیت‌های سیاسی آنان سازگار نیست. اگرچه با اصل و روح پژوهش و حصول به واقعیت و رسیدن به حقیقت هرگز راه‌بره است.

در واقع یک اثر پژوهشی، با رعایت درجاتی از معیارهای علمی، بایستی بی‌پایانه‌های سیاسی یک حزب و جمعیت و گروه سیاسی متفاوت باشد. در غیر این صورت از حالت پژوهشی و تحقیقی خارج شده و به صورت بیانیه اعلام مواضع سیاسی - عقیدتی یک گروه معین درمی‌آید و نمی‌تواند در زیرساخت‌های فکری و عقیدتی و تجربی نسل‌های بعد مفید و راهگشا باشد.

کار پژوهشی پرارزش مؤلف محترم، به خصوص در فصل‌های اول و دوم، از محدوده یک اثر علمی، پژوهشی فراتر رفته و موجب تناقض یا پیش‌داوری‌های یک‌طرفه در

جمع بندی ها شده است. به عنوان نمونه در صفحه ۹۵-۹۴ اثر، ابتدا تقسیم بندی از این طیف به دو گروه «لیبرال» و «عدالت خواه» است و سپس درباره گروه اول، نیروهای لیبرال بدون ارائه سندی و یا ذکر هیچ مأخذی به عنوان جمع بندی آمده است که: این نیروها تحت تأثیر تقسیم کار جهانی قرار گرفته اند و دموکراسی خواهی این نیروها، متأثر از همین تقسیم کار جهانی است. در جای دیگر در همان صفحات آمده است: «به لحاظ تئوریک، در این گروه وجوه «استقلال طلبی» و «عدالت طلبی» کم رنگ می شود و یا در خطر قرار گرفته است». در این تقسیم بندی مرحوم مهندس بازرگان در گروه اول قرار گرفته اند.

اما مؤلف محترم در جای دیگری در همین کتاب (ص ۱۲۰-۱۱۹) درباره مرحوم مهندس بازرگان و استقلال طلبی او مطالبی را نقل کرده است که به کلی با آنچه در بالا نقل شد، متفاوت است. «بازرگان، احتیاج را مغایر استقلال می داند و تجارت نامتعادل را وابستگی می شناسد. بازرگان، استقلال را مساوی با تولید و تراوش منبعث از مردم می داند. بازرگان، ابتکار را سرچشمه استقلال می شناسد.»

«بازرگان، تقلید از غرب را عامل عقب افتایی می داند و برای مبارزه با تقلید راه حل ارائه می دهد.»

در ذیل هریک از موارد بالا، در تأیید آنچه گفته شده است فرازهایی از آثار مکتوب مرحوم مهندس بازرگان نقل مستقیم شده است.

در جای دیگر (ص ۱۲۱) به نقل مستقیم آمده است: «تأکید مهندس بازرگان بر استقلال، تنها جنبه سیاسی-دیپلماتیک یا نظامی نداشته و جنبه های اقتصادی، مالی، قضایی و فرهنگی و روانی آن نیز قابل توجه است.»

موارد دیگری هم وجود دارد که می توان به آنها اشاره کرد، نظیر مطالبی که در مورد دولت موقت آمده است که با وجود گذشت ۳۸ سال هنوز هم احساسی و به دور از منطق پژوهشگری بی طرفانه است.

همچنین است نادیده گرفتن فعالیت ها و نقش و تأثیر برخی از گروه ها، نظیر «نهضت آزادی ایران» با بیش از پنج دهه مبارزه و مقاومت در راستای حفظ و احیاء ارزش های دینی و دفاع از استقلال و آزادی و یا «جمعیت دفاع از آزادی و حق حاکمیت ملت» و در مقابل برجسته کردن نقش افراد و گروه هایی، فراتر از حد و میزان کارنامه و یا تأثیراتشان.

در حالی که «ملی - مذهبی» ویژگی شخصیت‌ها و جریان‌های مختلف و گوناگون است و نه یک حزب یا گروه سیاسی سازمان‌یافته واقعی شناخته شده، مؤلف محترم که خود را از نیروهای رادیکال و عدالت‌خواه می‌داند آنها را وارث چهار شخصیت معاصر معرفی می‌کند، که عبارتند از: مصدق، شریعتی، طالقانی و حنیف‌نژاد، اگر چنین باشد، یعنی این گروه از نیروهای ملی - مذهبی ارتباط تاریخی خود را با مهندس بازرگان و سنت روشنفکری دینی و نوگرایی دینی او قطع کرده‌اند، یا می‌خواهند قطع کنند. در یک اثر پژوهش‌محور حق آن است که مستندات چنین جمع‌بندی ارائه شود. در حالی که در جریان چندین انجمن‌ها و جلسات در طی سالیان گذشته، همین گروه از جریان در تراکت‌های تبلیغاتی از عکس مهندس بازرگان همراه مصدق، شریعتی و طالقانی استفاده کرده است.

مؤلف محترم این رافعه را پذیرفته است که «مهندس بازرگان از تأثیرگذارترین نوگرایان دینی است که حدود ۲۰، ۳۰، ۴۰، ۵۰، و بعد از انقلاب اسلامی، در دهه‌های ۶۰ و ۷۰ بنا به شرایط حاکم در جامعه اظهار نظر کرده است و آثاری ماندگار از خود به یادگار گذاشته است.» (ص ۱۱۹) با این وجود چطور ایشان در پژوهش خود به این جمع‌بندی رسیده‌اند؟

جریانی از ملی - مذهبی‌ها خود را از تبار روشنفکران دینی و ادامه‌دهنده راه شخصیت‌های تاریخی، که نقش چندان مؤثر، در سطح مهندس بازرگان، در مبارزات روشنفکری دینی و تمامی نیروهای ملی - مذهبی نداشته‌اند، می‌دانند، اما اصرار دارد که از میراث مهندس بازرگان و یارانش و تجارب مبارزاتی آنان در جامعه مختلف از جمله در دهه ۶۰ به بعد فاصله بگیرد؟ به نظر نمی‌رسد که در یک پژوهش علمی، تحقیق تاریخی بتوان به چنین نتایجی رسید.

۴. جامعه کنونی ایران تمامی مشخصات یک جامعه در حال تغییر و تحول بنیادی را دارد. در جامعه در حال تغییر و تحول، گوناگونی افکار و اندیشه‌ها یک ویژگی برجسته است. در چنین شرایطی، فراهم آوردن امکانات برای ارائه آزاد تمامی افکار و اندیشه‌ها، یک ضرورت تاریخی و یک رسالت ملی است. از سوی دیگر همه صاحبان قلم و اندیشه و تمامی دست‌اندرکاران عرصه فرهنگ و سیاست و پژوهشگران و محققان باید تلاشی مضاعف داشته باشند که در آثار خود در دام «دو آفت» «رد مطلق» و «قبول مطلق» نیفتند، زیرا

هریک از این دو آفت می‌تواند درخت داوری صحیح را بخشکاند و جامعه را در سراشیبی سقوط بیندازد.

با جناب دکتر رفیعی که خداوند او را از نعمت سعه صدر برخوردار کرده در جلساتی به بحث و تبادل نظر و واخوانی مقالات نشستیم و ثمره آن ضرورت بازنگری و اعمال اصلاحات بود و تا حدی که به تفاوت دیدگاه‌ها و روش‌ها صدمه نزنند رعایت شد.

شرکت انتشارات قلم

۱۳۹۷

www.ketab.ir